

HABAKUK KÖNYVÉNEK PREMASSZORETIKUS SZÖVEGE NYOMÁBAN

Egyszerű olvasatok a Hab. Septuaginta és a Hab. Pešer verzióiban

Balogh Csaba

Több jel is arra mutat, hogy a mindössze három fejezetből álló rövid Habakuk könyve a szó szoros értelmében véve *irodalmi* kompozíció, azaz sok más „klasszikus” próféciaétól eltérően nem szóban hangzott el, hanem az írászathoz születtett. A könyv egésze jól átgondolt szerkezettel rendelkezik, amelyet nem lehet csupán egy végső szerkesztő munkájának tulajdonítani. Bár terjedelmi korlátok miatt itt a keletkezéstörténeti kérdések kutatástörténeti áttekintését mellőznöm kell, valószínűnek tartom, hogy Habakuk könyve nem eredetileg önálló, majd később összeszerkesztett szövegek antológiája, hanem olyan kompozíció, amelyet eredetileg is a ma ismert formára terveztek.

Ez az irodalmi kreáció nemcsak logikus szerkezetében, hanem nyelvezetében is nagyfokú tervezettségéről árulkodik. Habakuk messzemenően él a költőiség kínálta nyelvi lehetőségekkel.¹ A prófécia számtalan olyan egzotikus kifejezést tartalmaz, amely egyáltalán nem vagy csak elvétve jelenik meg máshol az Ószövetségben. Egyfajta belső nyelvi harmóniá-

¹ Téves lenne azt feltételezni, hogy a már-már érthetlenségig fokozott sejtelmes nyelvezet a szabad verselés egy korai példája lenne. Valószínűnek tartom, hogy ez a jellegzetesség a szöveg sajátos prófécia műfajával áll szoros összefüggésben. A prófécia ugyanis bizonyos értelmezés és gyakorlat szerint alapvetően, genetikailag egy talányos, sejtelmes nyelvezetű szöveget jelent (vö. Num 12,8).

ra, következetességre utal az is, hogy a szerző gyakran eleve szemantikai ambivalenciára épít. E költészeti ínycségek más nyelvi rendszerbe való átvitele nemcsak a modern, hanem már az ókori fordítók számára is komoly kihívás volt. Amikor tehát e költői szöveget a klasszikus, diakron exegetikai módszerek segítségével szeretnénk megfejteni, nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy az ókori fordításokban – vagy akár ókori héber kéziratokban – megjelenő kifejezések nem feltétlenül egy, a masszoréta szövegnél korábbi, attól eltérő héber őszverzióra mennek vissza, hanem csupán a zavarba hozott ókori fordító vagy másoló tanácstalanságának relikviái.

Az alábbiakban viszont két olyan vitatott szövegrészt vizsgállok meg, ahol a masszoréta szöveg és más korai verziók közötti eltérést nem az írni vagy exegetikai inkompetencia indokolja, hanem ezek révén nagy valószínűséggel egy, a masszoréta hagyománynál korábbi szövegvariánsba nyerhetünk betekintést.² Ezt a kérdést mindenekelőtt Habakuk könyvének két legrégebbi tanúja segítségével szeretném megvilágítani, ti. a Septuaginta és a qumráni Habakuk pešer alapján.

Habakuk könyvét illetően, a Kései próféták fennmaradt, ismertebb korai szövegtanúi mellett (Septuaginta, Jonatán Targum, Pesitta és Vulgata) rendelkezünk még három másik fontos evidenciával: a Qumránból ismert Habakuk pešer (1QpHab), a Naħal Իeverből származó *Tizenkét próféta* görög

² Egy további példát (Hab 1,8) illetően lásd BALOGH Csaba, Reconsidering Habakkuk 1,8, in: KÓKAI NAGY Viktor és EGERESI László Sándor (szerk.), *Propheten der Epochen / Prophets during the Epochs: Festschrift für István Karasszon zum 60. Geburtstag / Studies in Honour of István Karasszon for his 60th Birthday*. Alter Orient und Altes Testament 426. Münster: Ugarit Verlag, 2015, 113–125 (E kötet szerkesztése során a tanulmányba olyan elírások kerültek, amelyeket nem volt lehetőségem nyomtatás előtt ellenőrizni és javítani. A javításokkal ellátott verzió letölthető erről a linkről: <http://proteo.hu/node/7342>).

fordítása (8ĤevXIIgr) és a Wadi Murabba'atból származó héber Habakuk-töredék (MurXII).³ Az alábbiakban tárgyalt passzusok elemzésénél alapvető módszertani kiindulópontnak tekintem azt, ami a Biblia ókori kézírataival és fordítás-verzióival foglalkozó tudósok körében ma már axiómának számít: a korábbi szövegrekonstrukciós gyakorlattól eltérően, az ókori kéziratok és fordítások nem csupán tanúi vagy ellentanúi egy-egy masszoréta szövegből ismert olvasatnak, amelyet eredeti kontextusukból kiragadva összevethetünk a masszoréta szöveggel (diakrón szempont). Ezek a pre- és paramasszoretikus hagyományok az illető szövegegység tágabb összefüggésében nyerik el valódi értelmüket, és csak ennek figyelembevételével hívhatók segítségül abban a folyamatban, amelyben bibliai szövegek ősbibb formáinak rekonstrukciójára törekszünk. Egy-egy eltérő olvasat, értelmezés mögött nem csupán egy másik alapszöveg, hanem egy tágabb hermeneutikai koncepció húzódhat meg. Ezért az előttünk álló feladat összefüggésében előbb röviden e szövegek néhány általános szempontját említem meg.

Habakuk Septuaginta szerinti verzióját a *Tizenkét próféta* ógörög fordításának sajátosságai jellemzik.⁴ Ez a verzió kb. a

³ Habakuk összefüggésében egy negyedik hivatkozási pont lenne az ún. Barberini kódex (Barberinus graecus 549), amely Hab 3 görög fordítását tartalmazza. A fordítás számos ponton eltér a Septuagintától, és minden bizonnyal annak revíziójaként készült. Lásd FERNÁNDEZ MARCOS in: G. DORIVAL, M. HARL, és O. MURNICH, *La Bible grecque des Septante: du judaïsme hellénistique au christianisme ancien*. Paris, 1988; Jennifer M. DINES, The Minor Prophets, in: James K AITKEN (szerk.), *T&T Clark Companion to the Septuagint*. London: Bloomsbury, 2015, 445. Tekintettel arra, hogy a Hab 3 nem képezi tárgyát az alábbi tanulmánynak, ezzel a verzióval a továbbiakban nem foglalkozom. Ismert továbbá egy 4Q82g jelzésű qumráni töredék is, amely csak Hab 2,4 egy részletét tartalmazza, így az alábbiakban figyelmen kívül marad.

⁴ Bár eltérő vélemények is fogalmazódnak meg ebben a tekintetben, az általános nézőpont az, hogy a Tizenkét Septuaginta szerinti verziója a fordítási gyakorlatot illetően alapvetően homogén, és valószínűleg egy személy munkája. Vö. Di-

Kr. e. 2. században, valószínűleg a század első felében keletkezett Egyiptomban.⁵ A fordítás alapvető jellegzetessége, hogy szorososan követi a héber szöveget. Ún. kvantitatív fordítás, amely igyekszik a héber szavaknak megfelelő számú görög kifejezést használni, kevés parafrázissal. A masszoréta szövegtől való eltérések főként a fordítók által használt alapszöveg (Vorlage) eltérő vokalizációjára, némelykor pedig a hasonló betűk fölcserélésére vezethetők vissza. Ezek oka nem feltétlenül az elégtelen héber nyelvismeret vagy a téves olvasat, hanem inkább olyan kísérletként értékelendő, amely révén a fordító az olykor rendkívül nehéz héber szöveget szeretné értelmezni és olvasói számára érthetővé tenni.⁶

A qumráni Habakuk pešert (1QpHab) általában a Kr. e. 1. század második felére datálják.⁷ Ez a viszonylag jó állapot-

nes, *The Minor Prophets*, 439.

⁵ A *Septuaginta Deutsch*, 1203, 2415, szerint nem kizárt, hogy az ógörög fordítás az üldöztetések korában, IV. Ptolemaios Philopator (221–204) vagy IV. Antiochus Epiphanész (175 körül) uralkodási időszakában keletkezett.

⁶ DINES, *The Minor Prophets*, 440–443. A parafrázis vagy kettős fordítás elsősorban ott jelenik meg, ahol a fordító a héber szöveget rendkívül nehéznek találta. Lásd továbbá James A. E. MULRONEY, *The Translation Style of Old Greek Habakkuk. Methodological Advancement in Interpretative Studies of the Septuagint*. *Forschungen zum Alten Testament* 2. Reihe 86. Tübingen: Mohr Siebeck, 2016.

⁷ William H. BROWNLEE, *The Text of Habakkuk in the Ancient Commentary from Qumran*. *Journal of Biblical Literature*. Monograph Series 11. Philadelphia: Society of Biblical Literature, 1959; Timothy H. LIM, Pesharim. London: Sheffield Academic Press – Continuum, 2002, 21. Van olyan vélemény is, hogy ez a két írnok kézírásával készült tekercs valójában egy ennél korábbi szöveg másolata. Vö. Stephen Llewelyn, Stephanie Ng, Gareth Weare and Alexandra Wrathall, *A Case for two Vorlagen behind the Habakkuk commentary (1QpHab)*, in: Shani Tzoref – Ian Young (szerk.): *Keter Shem Tov. Essays on the Dead Sea Scrolls in Memory of Alan Crown*. *Perspectives on Hebrew Scriptures and its Contexts* 20. Piscataway: Gorgias Press, 2013, 123–150. A Habakuk pešer magyar fordításaihoz lásd Komoróczy Géza, *Kiáltó szó a pusztában*. Budapest: Osiris; Fröhlich Ida, *A qumráni szövegek magyarul*. Piliscsaba – Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000 (2. kiadás), 407–414. A pešer műfajhoz általában lásd Xeravits Géza, *A qumráni közösség szentíráseértelmezése. Folyamatos pešerek*. *Acta Theologica Papensia* 5. Pápa: Pápai Református Teológiai Akadémia, 2001; Idem, *Könyvtár a pusztában. Bevezetés a holt-tengeri tekercsek nem-bibliái irodalmába*. Deutero-

ban fennmaradt tekercs Hab 1–2 fejezeteinek szövegét idézi kisebb egységek szerint, és ehhez fűz magyarázatot (pešert) a kor apokaliptikus prófétai hermeneutikájának megfelelően.⁸ A Habakuk pešer nagyvonalakban a masszoréta szöveget követi, de helyenként eltér attól. Az eltérések oka lehet egy másik helyesírás, írónoki tévedés vagy – mint a fordítások esetében is – nyelvi-nyelvtani mérlegelés és döntés eredménye. Ezeket túl viszont bizonyos esetekben a masszoréta szövegtől eltérő alakézirát-mintára kell következtetnünk.

A Naħal Ĥeverből származó kézirat (8ĤevXIgr) a *Tizenkét próféta* szövegének korai görög nyelvű verziója. Általános vélemény szerint ez a szöveg a LXX szerinti fordítás korai recenziója, meglehetősen radikális revíziója egy héber szöveg alapján. A Naħal Ĥeverből származó szöveg keletkezését a Kr. e. 1. század közepe és Kr. u. 1. század közepe közötti időre teszik.⁹

A Wadi Murabba'atból származó héber Habakuk-töredék a Kr. u. 2. század első felében keletkezett, a Bar Kochba-féle lázadás idején. Ez a szöveg tartalmilag nagyon közel áll a masszoretikus hagyományhoz.¹⁰

canonica 3. Budapest: L'Harmattan, 2008, 57–88.

⁸ A pešer szerzőjének prófétai szövegekkel kapcsolatos hermeneutikáját jól szemlélteti pl. 1QpHab ii 5–10, amely Hab 1,5 verséhez többek között az alábbi megjegyzést csatolja: 'Ily módon a [hűt]lenek[ről] szóló ige magyarázata: a végidőkre vonatkozik. Ők a [szövets]ég erőszakos[ai], akik nem hisznek, amikor hallják mindazokat, amik jönni fog[nak] az utolsó nemzedék[r]e, a pap szájából, akinek Isten [értel]met adott [szívé]be, hogy magyarázza az ő szolgálainak, a prófétáknak minden ígétjét, [akiknek] a kezében volt Isten könyve, mindazokat, amelyek jönni fognak az ő népére és gyű[lekezetére].' Eszerint az értelmezés szerint az ősi prófétai szövegek, értelemszerűen a Habakuk könyve, nem a próféta koráról szólnak, hanem a végidők eseményeit jövendölték meg.

⁹ Emanuel Tov, *The Greek Minor Prophets Scroll from Naħal Ĥever (8ĤevXIgr)*. Discoveries in the Judaean Desert 8. Oxford: Clarendon Press, 1990.

¹⁰ József T. MILIK, 88. Rouleau des Douze Prophètes, in: Pierre Benoit et al., *Les grottes de Murabba'at*. Discoveries in the Judaean Desert 2.1. Oxford: Clarendon Press, 1961, 181–205; Beate Ego et al., *Biblia Qumranica 3B: Minor Prophets*. Leiden: Brill, 2005, 128–139.

A Pesitta által használt héber alapszövegről általában az a vélemény, hogy egy masszoréta szöveghez közeli variáns lehetett. Mivel a szír verzió nem szolgai módon fordít, nem mindig könnyű megállapítani, hogy eltérő szöveg-hagyományról vagy csupán eltérő értelmezéssel van dolgunk.¹¹ A szír szöveg némely értelmezése közel áll a Septuagintáéhoz. Nem egyértelmű viszont, hogy olyan esetben, ahol a szír verzió az ógöröggel egyezik, és eltér a masszoréta szövegtől, a változás csupán a görög szöveg hatásának tulajdonítható, vagy a szír fordító valóban más héber ősverziót használt, mint az általunk ismert masszoréta szöveg. Különösen ott van okunk ez utóbbira gondolni, ahol a héber szöveghez viszonyított eltérést más hagyomány is megerősíti (pl. a qumráni Habakuk pešer vagy a Targum).¹²

1. HABAKUK 1,5

Fordítás	1,5	MSZ
Nézzétek a népeket és szemlélődjeteK,	a	רְאוּ בְּגוֹיִם וְהַבִּיטוּ
és esetek ámulatba, ámuljatok,	b	וְהִתְמַהוּ וְתִמְהוּ
Mert oly dolog fog történni napjaitokban,	c	כִּי-פֶעַל פֶּעַל בְּיַמֵּיכֶם
amit nem hisztek el, ha valaki meséli.	d	לֹא תֵאֱמִינוּ כִּי יִסְפָּר:

A prófécias könyv első fejezetén belül Hab 1,5 egy új be-

¹¹ Lásd A. GELSON, Some Readings in the Peshitta of the Dodekapropheton, in: P. B. DIRKSEN – M. J. MULDER (szerk.), *The Peshitta - Its Early Text and History: Papers Read at the Peshitta Symposium Held at Leiden, August 1985*. Leiden: Brill, 1988, 95–96. Vö. még A. Gelston, *The Peshitta of the Twelve Prophets*. Oxford: Oxford University Press, 1987.

¹² Vö. pl. Hab 2,16.17. Lásd Gelston, Some Readings, 96–97, bár Gelston nem zárja ki azt, hogy adott esetben a szír verzió a Septuaginta hatására jött létre.

kezdést indít, amely közelebből az 5–11. versekben a kaldeus nép által végrehajtott irdatlan és könyörtelen világméretű pusztítást írja le. Ez a szövegrész kétségtelenül kapcsolatban áll Habakuk próféta Istenhez címzett panaszával, amelyekről az ezt megelőző 2–4. és az ezt követő 12–17. versekben olvassunk. De a próféta idézet és a panaszima közötti kapcsolat mibenléte, főként az 5–11. versek (prófécia) retorikai szerepe erősen vitatott. Számomra legvalószínűbbnek tűnik, hogy a panaszima által keretbe foglalt kaldeus pusztítást leíró szövegrész illusztráció akar lenni azokhoz az atrocitásokhoz, amelyeket Habakuk próféta JHVH-hoz címzett imádságában felemlít. A kaldeusokban nem a büntetőeszközt, hanem pontosan a panasz okát azonosítja a próféta. Ily módon a Hab 1,5–11 retorikailag a(z írásba foglalt) panaszima részét képezi, és nem egy eredetileg attól független, önálló szövegegyeség.¹³

A Hab 1,5 masszoréta szövegében megjelenő בְּגוֹיִם ‘népek között / népeket’ olvasat általánosan elfogadott a kortárs bibliafordításokban, a magyar nyelvű bibliafordításokat is ideértve.¹⁴ Ám ha megnézzük e vers ókori verzióit, azt látjuk, hogy azok messzemenően árnyalják ezt a látszólag töretlen harmóniát.

¹³ A könyv felépítésével, retorikai szerkezetével kapcsolatos véleményemhez lásd BALOGH Csaba, *Survival of the Fittest: Habakkuk and the Changing Trail of the Prophetic Tradition*, in: HODOSSY-TAKÁCS Előd et al. (szerk.), *Wichtige Wendepunkte. Verändernde und sich ändernde Traditionen in Zeiten des Umbruchs // Pivotal Turns. Transforming Traditions in Times of Transition*. Beihefte zur Ökumenischen Rundschau 98. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2014, 27–44.

¹⁴ RevK (1908): ‘Nézzetek szét a népek között, vizsgálódjatok’; MBT (1990): ‘Nézzétek a népeket és lássátok’; KNV (1997): ‘Tekintsetek a nemzetek felé, és lássátok’; SzIT (2003): ‘Tekintsetek a népekre és lássátok’.

Forrás	Fordítás	Eredeti szöveg
MSZ	Nézzétek a népeket ¹⁵ és szemléldjetek	רְאוּ בְגוֹיִם וְהַבִּיטוּ
LXX	Nézzétek, ó hűtlenek, és szemléldjetek ¹⁶	ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ ἐπιβλέψατε
1QpHab	[...]*	*[...]
8HevXIIgr	[...]	[...]
MurXII	Nézzétek [a] népek[et] és [szeml]éldjetek	ראו [ב]גוים ו[הבי]טו
TargJon	Nézzétek a népeket és értsétek meg	וְזוּ בְעֵמְמָא וְאַתְסַכְלֵן
Pesitta	Nézzétek a kevélyt és szemléldjetek	ḥzw mrḥ' whrw
Vulgata	Nézzetek szét a népek között és lássátok meg	aspicite in gentibus et videte

¹⁵ Az olykor megjelenő ‘népek között’ variáció aligha tartható. Abban az esetben, ha a רְאוּ igének nincs más tárgya, a fenti összefüggésben a רְאוּ + בְ konstrukcióban a prep. csak a tárgyat jelölheti (vö. Gen 29,32; 34,1; Ex 2,11; Num 11,15; 1Sám 1,11). Ha a רְאוּ-igének van más tárgya, akkor a בְ prep. jelentése lehet ‘között’ (pl. Num 23,21; Deut 1,35; 21,11; 23,15; Józ 7,21; 1Sám 16,1).

¹⁶ A οἱ καταφρονηταὶ formailag lehetne acc. is (vö. Septuaginta Deutsch). Ezt az idézetet tartalmazza ApCsel 13,41 is, amely a fentiekhez hasonlóan vocativusként értelmezi. A két szöveg némiképp eltér egymástól:

LXX Hab 1,5

ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ ἐπιβλέψατε
καὶ θαυμάσατε θαυμάσια
καὶ ἀφανίσθητε
διότι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι
ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν
ὁ οὐ μὴ πιστεύσητε
ἐάν τις ἐκδηγήται

ApCsel 13,41

ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ
καὶ θαυμάσατε
καὶ ἀφανίσθητε
ὅτι ἔργον ἐργάζομαι ἐγὼ
ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν
ἔργον ὁ οὐ μὴ πιστεύσητε
ἐάν τις ἐκδηγήται ὑμῖν

A οἱ καταφρονηταὶ kifejezés viszont mindkét szövegben megegyezik.

A masszoréta szöveg בגוים olvasatát támogatja MurXII, TargJon és a Vulgata.¹⁷ Ettől eltérő olvasatot találunk viszont a Septuaginta és a Pesitta szerinti verziókban. A Septuaginta οἱ καταφρονηταί olvasata mögött minden bizonnyal a héber בגדים kifejezés rejlik.¹⁸ A בגוים <> בגדים variáció szövegtörténeti szempontból paleográfai okokkal indokolható: az eltérés grafikusán hasonló betűk felcserélésére vezethető vissza (ו / ד).¹⁹ Kérdés viszont, hogy melyik volt az eredeti szöveg, és milyen irányban történt a módosítás. Általánosnak mondható az a vélemény, mely szerint a Septuaginta verziója a másodlagos olvasat, amely vagy véletlen, vagy szándékos szövegmódosítás eredményeként jött létre.²⁰ A kérdés tisztázásához

¹⁷ Hieronymus megjegyzi, hogy az aspicate in gentibus fordítást Aquila, Symmachos és Theodotion is támogatják. Fontos viszont a vershez fűzött megjegyzése: ‘Ubi in Hebraico scriptum est RAU BAGGOIM, et nos transtulimus, aspicate in gentibus, et LXX posuerunt, videte contemptores, excepto Aq. et Sym. et Theod., qui com nostra interpretatione concordant, in alia quadam editione ἀνοούμενω reperi, videbitis calumniatores, et in alia similiter absquae auctoris titulo, videbitis declinantes’ (Fridericus Fields, *Origenis Hexaplari quae supersunt*. Oxford: Clarendon, 1875, 2.1003).

¹⁸ A görög kifejezés mindössze háromszor jelenik meg az Ószövetségben. A két másik helyen is a בגד valamely variációját fordítja. Hab 2,5-ben a καταφρονητής a héber בגוֹיִם part. formának felel meg, Zof 3,4-ben pedig az ἀνδρες καταφρονηταί a héber הַגִּידִים שְׂנֵאָה görög megfelelője. Hab 1,13-ban pedig a בגדיִם formát fordítja a görög καταφρονούντας

¹⁹ A ו / ד cseréhez lásd N. Avigad, *The Palaeography of the Dead Sea Scrolls and Related Documents*, in: Chaim RABIN – Yigael YADIN (szerk.) *Scripta Hierosolymitana. Vol. 4: Aspects of the Dead Sea Scrolls*. Jeruzsálem: Magnus, 1965, 77. Ez a két betű már az óhéberben is hasonló. Vö. Robert D. HAAK, *Habakkuk. Supplements to Vetus Testamentum* 44. Leiden: Brill, 1992, 45, 36. jegyzet. Parallelként lásd a ו / ד cserét, amelyből több is van a masszoréta szövegben (Friedrich Delitzsch, *Die Lese- und Schreibfehler im Alten Testament*. Berlin: Walter de Gruyter, 1920, §§109a-b, 110b).

²⁰ Így pl. *Septuaginta Deutsch*, 2459; Wilhelm RUDOLPH, *Micha – Nahum – Habakkuk – Zephania*. Kommentar zum Alten Testament 13.3. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1975, 203; A. S. van der Woude, *Habakkuk, Zefanja*. De prediking van het Oude Testament. Nijkerk: Callenbach, 1978, 20; J. J. M. Roberts, *Nahum, Habakkuk, and Zephaniah*. The Old Testament Library. Louisville: Westminster – John Knox Press, 1991, 91; Haak, *Habakkuk*, 36; Lothar Perllitt, *Die Propheten Nahum, Habakkuk, Zephania*. ATD 25.1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004, 52. A kommentárok általában arra hivatkoznak, hogy a fordító

előbb látnunk kell a további evidenciákat is.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a szír szöveg *mrh'* (*marrāh*) 'istentelen, kevély, gőgös'²¹ fordítás mögött is a כְּבִדִים part. forma áll.²² A szír fordító számára ez a kevély nem más, mint Babilon, ahogy az Hab 1,6-ból egyértelművé is válik: az אֶת־הַכְּבִדִים הַגּוֹי הַמֵּר frázis szír megfelelője *lkldy' m' mrh'* 'a kaldeust, a kevély népet'. Ugyancsak Babilonnal kapcsolatban használja a *mrh'* kifejezést Jer 50,29.31.32, ott a זִיד / זִדוֹן fordításaként. Hab 1,5 tárgyának Babilonnal való azonosítása (eltérően a hagyományos 'népeket' olvasattól) más dimenzióba helyezi az egész 5. vers értelmét.

A Habakuk pešer bibliai idézete a tekercs első oszlopának a végén helyezkedett el (i 16–17), amely nem maradt fenn. Bár a szövegkiadások általában a masszoréta szöveg szerinti כְּבִדִים olvasatot szokták itt rekonstruálni, az idézethez fűzött magyarázat alapján, amelyet teljes egészében ismerünk, inkább arra

1,13 vagy 2,5 verseket vetítette vissza 1,5-re. Ez viszont nemcsak az ógörög fordítás jellege miatt marad kérdéses, hanem a feltételezett folyamat leírásával és indoklásával is adósk maradnak.

²¹ Vö. C. BROCKELMAN, *Lexicon syriacum*, Halle 1928, 831; J. PAYNE-SMITH, *A Compendious Syriac Dictionary*, Oxford: Clarendon Press, 1902, 300b.

²² Az egyes számú alak használata a szír fordító kontextualizálásának az eredménye, nem egy másik szövegre vezethető vissza. A *marrāh* kifejezés egyértelműen a héber כְּבִדִים megfelelője Hab 1,13-ban (itt is esz.), illetve a כְּבִדִים megfelelője Hab 2,5-ben. A fordítások alapján úgy tűnik, hogy a szír szerzők szerint a כְּבִדִים jelentése hasonló a זִיד 'gőgösnek lenni' kifejezéssel, ahogy az alábbi táblázatban is látjuk.a

<i>mrh'</i>		'wl	
כְּבִד	זִד / זִיד / זִדוֹן / זִדוֹן	כְּבִד	זִד / זִיד / זִדוֹן / זִדוֹן
Hab 1,5.13; 2,5 (?)	Ex 21,14; Deut 1,43; 17,12.13; 18,20.22; 1Sám 17,28; Jer 50,29.31.32; JSir 12,7.	Zsolt 25,3; 59,6; 159,158; Péld 2,22; 23,28; Ézs 24,16; 48,8	Zsolt 19,14; 86,14; 119,51. 78; Mal 3,15.19

A *mrh'* fordítja továbbá a כְּבִד más szinonimáit is, mint pl. a כְּבִד kifejezést. Lásd Péld 14,14 (vö. Targ. מְרִידָה). A כְּבִד / זִיד szinonimához lásd Zsolt 78,57.

kell következtetnünk, hogy a pešer szerzője a בּוּגְדִים szót olvasta. 1QpHab vonatkozó szakasza (1QpHab ii 1–10) így hangzik:

A hűtlenek[ről (הַבּוּגְדִים)] szóló beszéd magyarázata]: A hazugság emberének népe ők, mert nem [hittek] az igazság tanítója [beszédeinek], amely az Isten szájából való. És az új [szövetség] hűtl[enjei] ([הַבּוּגְדִים]) ellen szól, mer[t ne]m hittek Isten szövetségében [és megszenteltelenítették] az ő szent ne[vét].

És ily módon a [hűt]lenek[ről] (עַל הַבּוּגְדִים) szóló beszéd magyarázata: a végidőkre vonatkozik. Ők a [szövetség] erőszakos[ai], akik nem hisznek, amikor hallják mindazokat, amik jönni fog[nak] az utolsó nemzedék[r]e, a pap szájából, akinek Isten [értel]met adott [szívé]be, hogy magyarázza az ő szolgálinak, a prófétáknak minden ígését, [akiknek] elmesélte Isten²³ mindazt, amelyek jönni fognak az ő népére és gyü[llekezetére].

Hab 1,5 fenti magyarázata alapján aligha lehet kétségünk afelől, hogy a pešer szerzője a בּוּגְדִים olvasatot követte. Több érv is ebbe az irányba mutat. Először, 1QpHab úgy hivatkozik Hab 1,5-re, mint ‘a hűtlenekről szóló beszéd’. A [הַדָּבָר עַל] הַבּוּגְדִים formulaszerű hivatkozás, amely máshol is megjelenik a tekercsben, amikor a szerző konkrétan a magyarázott bibliai passzusra utal.²⁴ A szerző háromszor is említi בּוּגְדִים terminust, amelyet csak úgy tudunk megmagyarázni, ha azt feltételezzük, hogy ez a kifejezés része volt az értelmezett habakuki

²³ אֲשֶׁר בְּיָדָם סֵפֶר אֵל. A sor így is vokalizálható/fordítható: ‘ [akiknek] a kezében volt Isten könyve’.

²⁴ Vö. Moshe J. BERNSTEIN, Peshar Habakkuk, *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*. Oxford: Oxford University Press, 2000, 648. A másik gyakori forma, hogy a bibliai idézetet a פֶּשֶׁר ‘magyarázata:’ kifejezés követi.

próféciónak.²⁵

Másodsor, Hab 1,5 magyarázata kapcsán egyértelműen kifejti, hogy ez a sor az **עם איש הכזב** ‘a hazugság emberének népére’ vonatkoztatandó (1QpHab ii 1–2). A **כזב** ‘hazugság’ gondolat egyértelműen a **בוגדים** által jelölt ‘csalás, hűtlenség’ konnotáció összefüggésében nyerhet értelmet. Hasonlóképpen a [szövets]ég erőszakos[ai], illetve a ‘nem hisznek’ gondolatok mind a **בגד** ‘hűtlennek lenni’ tematikát feltételezik a háttérben. Harmadszor, a Habakuk pešer tágabb hermeneutikai kontextusát ismerve tudjuk azt, hogy a szerző Habakuk prófécijája „jövendöléseinek” aktualizálásakor különbséget tesz az idegen népekre vonatkozó passzusok és a zsidóságon belüli csoportokra vonatkozó értelmezések között. Közvetlenül ezután, Hab 1,6-ban a **הכשדאים** kifejezés magyarázatakor például azt mondja: ‘Magyarázata: A kitteusokra vonatkozik (**על הכתיאים**), akik...’ (1QpHab ii 12). Azaz a pešer szerzője mindvégig világosan elválasztja egymástól, hogy mi az, ami szerinte az idegen népekre, a ‘kitteusokra’ (a Római Birodalomra), és mi az, ami a zsidó nép hitetlenjeire vonatkozik. Ebben az összefüggésben szemlélve feltűnő az, hogy Hab 1,5-höz kapcsolt magyarázatában nem az idegen népeket említi, hanem a zsidó nép hitetlenjeire hivatkozik. Pedig a népekre való hivatkozás kézenfekvő lett volna, ha itt valóban a **בגוים** olvasat állt volna. A habakuki szövegben megjelenő ‘oly dolog történik, hogy nem hinnétek el, ha valaki elmesélné’ (1,6) mondatot a pešer meglehetősen rendhagyó módon nem az isteni cselekedet ámulatba ejtő következményeként értelmezi

²⁵ Máshol is találkozunk ezzel az exegetikai sajátossággal, hogy a pešer szerzője magyarázat közben többször is felemlít egy habakuki kontextusból kivett szót. Vö. pl. alább Hab 2,5 magyarázatánál.

(ahogy azt a habakuki kontextus sugallná), hanem egyértelmű elmarasztalást lát a *zsidó* nép azon szereplőit illetően, akik a hazugság emberére figyelnek, és nem hisznek annak, aki az igaz tant és az új szövetséget hirdeti.²⁶ Hasonlóképpen a *יִסְפֹּר* ‘valaki elbeszélne’ gondolatot konkrétan a prófétai könyvek magyarázatára vonatkoztatja, amely a közösség által elismert ‘Pap’ (= Igazság Tanítója) feladatkörébe tartozik.²⁷ Következtésképpen a *בּוֹגְדִים* terminus többszöri megjelenése nemcsak pozitív értelemben valószínűsíti, hogy 1QpHab szerzője ezt a verziót olvasta Hab 1,5-ben, hanem e vers fennmaradt zsidó fókuszú értelmezése véleményem szerint implicite zárja azt, hogy a *בּוֹגְדִים* olvasat egyáltalán számításba jöhetne.²⁸

Az a tény, hogy három különböző szöveghagyomány (LXX, 1QpHab, Pesitta) egymástól függetlenül ugyanarra a következtetésre jut, erős jelzés abba az irányba, hogy Hab 1,5a eredeti olvasata ez volt: *רְאוּ בְּגֵדִים וְהַבִּיטוּ* ‘nézzétek a hűtlenekeket és szemlélődjétek’.²⁹ A masszoréta szöveg szerinti *בּוֹגְדִים*

²⁶ Érdekesnek tartom azt, hogy hasonló értelmezéssel találkozunk a már említett ApCsel 13,41-ben is, különösen a 39–40. verseket tekintve az idézet bevezetőjének. Pál apostol a pizídiái Antiókiában a zsinagógában hirdeti Isten ígétjét. A címzetek tehát zsidók, akiknek ezt mondja Pál: „Mindabból, amiből Mózes törvénye által nem igazulhattok meg, őáltala mindenki megigazul, aki hisz. Vigyázzatok tehát, hogy be ne következék az, amit megmondott az Úr a próféták által.” Majd idézi Hab 1,5-t. Véleményem szerint Pál apostol az *ἔργων ὁ οὐ μὴ πιστευσήτε ἅν τις ἐκδοιῆται ὑμῖν* ‘a dolgok, amelyeket el sem hinnétek, ha valaki elmondaná nektek’ a Habakuk pešerhez hasonlóan a zsidó közösség szkepticismusára utal. Pál arra figyelmezteti a zsinagóga lakóit, hogy nehogy rájuk vonatkozzon (értsd: rajtuk teljesedjen be) ez az íge.

²⁷ Értelmezésem szerint az *אל יספרו* [אשר] ‘akik által Isten elmesélte’ frázis éppen a *יִסְפֹּר* kifejezést magyarázza.

²⁸ A pešer szerzője egészen másképpen kezeli azokat az eseteket, ahol javítani szándékszik az általa ismert szövegen. Lásd Hab 1,11 és 2,16 értelmezéseit, ahol jelzi a saját meglátásai szerinti helyes olvasatot (amely eltér az általa használt, a masszoréta szöveggel azon a ponton egyező olvasattól), ugyanakkor a magyarázat rendjén utal arra is, hogy mi volt az eredeti verzió. Ilyen hivatkozással Hab 1,5 esetében nem találkozunk. Lásd továbbá 51. jegyzet.

²⁹ A LXX *οἱ καταφρονῆται* ‘ti hitszegők’ vocativusa a héber *הַבְּגָדִים* szónak felel-

olvasat tehát másodlagos fejlemény, de nem exegetikai újraértelmezés, hanem szövegromlás következménye. Bizonyos szempontból ennek az új variációnak is van értelme, ami kétségtelenül hozzájárult annak elterjedéséhez. Mégis, a szöveg áthagyományozási folyamatainak tágabb összefüggéseit szem előtt tartva, a masszoréta szöveg szerinti verziót másodlagosnak kell tekintenünk.

2. HABAKUK 2,5

Fordítás	2,5	MSZ
Sőt, a bor csaló,	a	וְאֵף כִּי־הִזִּין בּוֹגֵד
a férfi kevély, és nem dicsőíttetik meg (?),	b	גָּבַר יְהִיר וְלֹא יִנּוּה
mert kiszélesítette torkát, mint Seol,	c	אֲשֶׁר הִרְחִיב כְּשֵׁאוֹל נִפְשׁוֹ
és olyan ő, mint a halál, és nem lakik jól:	d	וְהוּא כַמּוֹת וְלֹא יִשְׁבֵּעַ
és összeszedte magához mind a nemzeteket,	e	וַיֶּאֱסֹף אֱלֹהֵי כָּל־הַגּוֹיִם
és összegyűjtötte magához mind a népeket.	f	וַיִּקְבֹּץ אֱלֹהֵי כָּל־הָעַמִּים:

Hab 2,5 a próféta panaszimájára adott isteni válasz kontextusában helyezkedik el. Miután Habakuk elmondta panaszát a világban észlelt igazságtalanságról, várja JHVH válaszát, aki egy orákulumot küld (חֲזוֹן), amelyet a prófétának fel kell írni táblákra. Az orákulumban megjövendőlt esemény nemsokára bekövetkezik. A prófécia konkrét tartalmát a 2,4skk versek képezik. Különösen e prófécia első két egysége, az ismertebb

ne meg. Ez az opció nem zárható ki a szövegtenük alapján (a Habakuk pešer és a Pesitta is támogatná), de nem bizonyítható kétséget kizáró módon, hogy a névelő része volt az itt található kifejezésnek. Szövegkritikai szempontból a masszoréta szövegben elvesztett névelőt nehezebb lenne indokolni. Ezért valószínűbbnek tartom azt, hogy a בְּדָרִים itt a ראה ige tárgya.

Hab 2,4, illetve ennek folytatása, a 2,5a-b, komoly kihívást jelentenek minden fordító és exegeta számára. Önmagában már a vers tágabb összefüggésbe való beágyazása sem egyértelmű. Azt látjuk ugyanis, hogy míg egyesek az 5. verset a megelőző 2,4-hez kapcsolják,³⁰ mások az 5. verset egy önálló szövegegység kezdő szakaszának tekintik.³¹ Úgy vélem, hogy e verset indító **כִּי יִאָרָה** konstrukció kötőszava aligha ad lehetőséget arra, hogy Hab 2,5-t a megelőző szakasztól mondatnailag és retorikailag függetlenül egy önálló egység bevezető sorának tekintsük.

A két vers közötti kapcsolat szemantikai-retorikai vonatkozásait viszont az egyes versek konkrét értelmezése határozza meg. Az **כִּי יִאָרָה**, mint szókapcsolat alapvetően háromféle értelemben fordul elő a bibliai héberben, attól függően, hogy az **יִאָרָה** vagy **כִּי** szavak közül melyiknek a szemantikai értéke dominál. (a) Az **כִּי יִאָרָה** leggyakrabban olyan feltételes mondatokban jelenik meg, ahol ez a kifejezés a mondat második, nyomatékos frázisát vezeti be. (A **כִּי** szócskának van ilyen nyomatékosító szerepe.) Jelentése ez esetben: ‘(ha...), **כִּי יִאָרָה** ‘mennyivel inkább’ (tagadó mondatban: ‘mennyivel kevésbé’) ...’.³²

³⁰ Rudolph, *Habakuk*, 216–217; Francis I. Andersen, *Habakkuk*. The Anchor Bible 25. New York: Doubleday, 2001, 220–222.

³¹ Van der Woude, *Habakuk*, 38; Roberts, *Habakuk*, 116; Haak, *Habakkuk*, 59–60; G. Prinsloo, Denouncing ‘wine’ or ‘wealth’? Contextual readings of the Masoretic text and 1QpHab. *HTS Theologiese Studies / Theological Studies*, 72 (2016). <http://www.hts.org.za/index.php/HTS/article/view/3576>. Megnyitva: 2017. 09. 17. Ez utóbbihoz sorolható MBT (1990) is, amely itt egy önálló fejléccel választja el a szöveget a megelőző paragrafustól.

³² Az alábbi variációkat találjuk:

- (1) **כִּי יִאָרָה** ... **הֵן** (Deut 31,27; Jób 15,15–16; 25,5–6; Péld 11,31);
- (2) **כִּי יִאָרָה** ... **הֵבֵרָה** (1Sám 23,3; 2Sám 4,10–11; 16,11; 1Kir 8,27; 2Krn 6,18; Ezék 15,5);
- (3) **כִּי יִאָרָה**... **יִאָרָה** (1Sám 14,29–30);
- (4) **כִּי יִאָרָה**... **אִם כִּי** (1Sám 21,6);
- (5) **כִּי יִאָרָה**...**כִּי** (2Krn 32,15);

(b) A feltételes mondatok egy másik formájában az **אִם כִּי** a feltételes mondatrészt indítja. (A **כִּי** szócska önmagában is jelölhet feltételt, az **אִם** pedig szemantikailag azonos a **גַּם** partikulával.)³³ Ebben az esetben az **אִם כִּי** jelentése ‘még ha ... is, (mégis) ...’ (vö. Ezék 14,21–22; Neh 9,18–19?). A mondat az alábbi struktúra szerint épül fel: [A mondat] **אִם כִּי** + ige + **וְ** + [B mondat]. (c) Az **אִם כִּי** nem feltételes mondatban is előfordul, ahol nyomatékosító szerepe van (mind az **אִם**, mind a **כִּי** önmagában is lehet nyomatékosító partikula): ‘csakugyan’ (Gen 3,1 – kérdőmondat?), ‘sőt, mi több’ (Neh 9,18?; Ezék 23,40³⁴).³⁵

A (b) opció mondattanilag és szemantikailag is idegen Hab

(6) **אִם כִּי** ... **אִם** (Jób 35,14);

(7) van, ahol a feltételt nem jelzi külön partikula, de a mondat szerkezetből is kontextus alapján következtethető (2Kir 5,13; Jób 9,13–14; Péld 15,11; 17,7; 19,7.10; 21,27).

Ezt a nüansot a **אִם** ... **וְ** (כִּי) nélkül is kifejezheti. Vö. Jób 4,18–19.

³³ Az **אִם כִּי** szemantikája ezen a ponton is egybeesik a **גַּם כִּי** (vö. Zsolt 23,4; Péld 22,6; Ézs 1,15; JerSir 3,8; Hós 8,10; 9,16) és **אִם** (Ézs 10,22; Jer 2,22; 22,24; 37,10; Ám 5,22) kifejezéseivel. Az **אִם** és **גַּם** adott esetben egymás szinonimái (vö. Gen 40,16; Lev 26,16.24.40.42; Deut 2,11), akárcsak **אִם** és **אֲשֶׁר** (Jób 19,4–5; 34,17; 40,8–9). A **אֲשֶׁר** szókapcsolat is jól jelzi, hogy ugyanaz a konstrukció többféle szemantikai funkciót is betölthet (vö. ‘hanem’ Zsolt 1,4; Ézs 33,21; 37,19; 59,2; ‘hacsak nem’ Ézs 42,19; Ám 3,7; ‘minthogy’ Préd 3,12; Mik 6,8).

³⁴ Az **אִם כִּי** értelmezése Ezék 23,40-ben problémás. A **וְ** **אִם כִּי** **תְּשַׁלְּחֶנָּה** sor pontos jelentése és kapcsolódása a szövegösszefüggés szemantikai, szövegtörténeti és irodalomkritikai bizonytalanságai miatt nehezen tisztázható. A **תְּשַׁלְּחֶנָּה** ige a jelenlegi vokalizáció alapján lehet tsz. 3 vagy 2 nn. A 23,40b verssor következő szakasza esz. 2. nn. igéket használ, amely kétségtelenül nehezen kapcsolható a megelőző passzushoz, így a két perikópa közötti összekapcsolást másodlagosnak kell tekintenünk. A 40a folytatását talán 23,42-ben kell keresni. Az eredeti mondat így nézhetett ki: **וְ** **אִם כִּי** **תְּשַׁלְּחֶנָּה** **לְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** ***** **וְ** **אֲלֵ** **אֲנָשִׁים** ***** **בְּ** **אִים** ***** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂרְתָּ תִּפְאָרְתָּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **אֲנָשִׁים** **בְּ** **אִים** **מִ** **מִפְּרֶקֶת** **וְ** **יָתֵנוּ** **עַל** **רִאשֵׁיהֶן** **וְ** **צִמְדִים** **אֲלֵ** **יְדֵיהֶן** **וְ** **עֲשִׂ**

2,5 kontextusától: az אַךְ כִּי itt nem jelölheti a feltételt. A Hab 2,4-t kezdő הִנֵּה partikula miatt kézenfekvő lenne arra gondolni, hogy itt is a gyakori אַךְ כִּי ... הִנֵּה konstrukcióval van dolgunk (lásd fentebb (a) opció): ‘ha... mennyivel inkább...’. A fordítási nehézségek ellenére mondhatjuk, hogy Hab 2,4 és 5 között látszólag nincs ilyen értelmű szemantikai kapcsolat, nincs fokozás. Így viszont a (c) opció marad: a אַךְ כִּי itt nyomatékosító kifejezés.³⁶

Hab 2,5ab sorainak jelentése erősen vitatott már az ókori verziókban is. Az ókori szövegekben és fordításokban megjelenő értelmezési variációk viszont összességében nem egyértelműen egy, a masszoréta szövegnél jobb és tisztább összövegre engednek következtetni. Ilyen esetben célszerű a masszoréta szöveget alapvetően megbízhatónak tekinteni. A szövegértelmezéssel bíbelődő ókori kísérletek között van viszont egy figyelemre méltó kivétel. A הִנֵּן szó esetében okkal merül fel a gyanú, hogy az ókori szövegekben megjelenő eltérések nem csupán sajátos értelmezési kísérletek.

Forrás	Fordítás	Eredeti szöveg
MSZ	Sőt, mi több, a bor csaló, a férfi kevély, és nem dicsőítetik meg (?).	אַךְ כִּי־הִנֵּן בּוֹגֵד גַּבֵּר יְהִיר וְלֹא יִנְוֶה
LXX	A részeges (?) és dölyfös, a fennhéjázó ember, semmit sem ér el.	ὁ δὲ κατοινωμένος (?) καὶ καταφρονητῆς ἀνήρ ἀλαζών οὐδὲν μὴ περάνῃ

³⁶ Vö. FRANCIS BROWN, S. R. DRIVER, CHARLES A. BRIGGS, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. Oxford: Clarendon Press, 1906, 65. A kontextuson belüli értelmezését lásd lentebb a perikópával kapcsolatos fordítási javaslatnál.

1QpHab	Sőt, mi több, a vagyon megcsalja a kevély férfit, és dicsőítették meg (?).	וּאִף כִּי־א הוֹן יִבְגֹד גִּבֹר יְהִיר וְלֹא יִנּוּה
8HevXI-Igr	[...] fennhéjázó ember, és nem ³⁷	[...] ος ἀνῆρ ἀλαζών και οὐ γ[...]
MurXII	[...]	[...]
TargJon	Sőt íme, mint a bor miatt tévelygő, olyan a férfi, aki a gonoszság miatt gőgös, és nem marad meg.	וּאִף הָא כְּטַעֵי בְחֶמֶר גִּבֹר יְהִיר בְּרִשָׁע וְלֹא יִתְקַיֵּים
Pesitta	És a kevély és falánk férfi nem telik be.	wgbr' mrh' wy'n' l' sb'
Vulgata	És amiképpen a bor megcsalja az ivót, olyan lesz a büszke férfi, és nem válik díszére.	et quomodo vinum potantem decipit sic erit vir superbus et non decorabitur

A jelenlegi kontextusban a ‘bor csalo’ kontextuális kérdéseket vet fel. Mindenekelőtt a megelőző verssel az **וּאִף כִּי** kötőszó révén feltételezett kapcsolatot zavarja. A ‘bor csalo’ gondolatban ugyanis nincs semmi, ami ezt a 4. verssel formálisan fennálló kapcsolatot logikailag is honorálná. De már önmagában a **הֲיִין בּוֹגֵד גִּבֹר יְהִיר** ‘a bor csalo’ vagy a **הֲיִין בּוֹגֵד גִּבֹר יְהִיר** ‘a bor

³⁷ Emanuel Tov rekonstrukciója szerint ez állhatott itt: [και ὁ οἶνος παράνομι]ος ἀνῆρ ἀλαζών και οὐ γ[επεράνη] ‘[és a bor istentele]n, az embert dölyfös, és sőt [...]’. Ez a szöveg láthatóan eltér a Septuagintától.

megcsalja (?)³⁸ a döllyfös férfit’ frázisok értelme is kérdéses.³⁹ Mindenesetre a ‘bor’ szó megtalálható a Targumban (חמר) és a Vulgatában (vinum) is, de e kései evidenciákkal nagyjából ki is merül az egyértelműen a masszoretikus hagyomány melletti tanúságok sora.

Első látásra a masszoréta szöveg irányába mutat a Septuagintában található κατωιωμένος ‘borba áztatott; ittas’ is.⁴⁰ Fontos megjegyezni viszont, hogy ez a Rahlfs- és Ziegler-féle kritikai szövegkiadásokban egyaránt megtalálható olvasat modern emendáció (κατοιόμενος ‘beképzelt’ > κατωιωμένος), amelyet először Schleusner javasolt 1822-ben.⁴¹ Egy Hab 2,5-höz írt tanulmányban Ziegler ismételtlen megerősíti Schleusner véleményét,⁴² s ezzel nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy ez a nézet a szövegkritikai és exegetikai elemzésekben többségi véleménnyé váljon.⁴³ A Septuagintára ezért gyakran

³⁸ Ehhez a jelentéshez a yiqtol forma kellene.

³⁹ PRINSLOO, Habakkuk 2:5a, itt először Péld 20,1-t hívja segítségül: וְיָרֵךְ הַיַּיִן הַמֶּהָרְבֵּה אֶת הַבּוֹרֵן וְיִשְׁכַּר וְיִכְלֶה שְׂגָה בּוֹ לֹא יִחְכַּם בֹּיִס, amit így értelmez: ‘csúfoló a bor, veszekedő a sör, és nem bölcs senki, akit az félrevezet’. Péld 20,1 közmondása is kérdéseket vet fel. A וְיָרֵךְ הַיַּיִן הַמֶּהָרְבֵּה st. cstr. szerkezetei valószínűleg mellékneves konstrukciók. A szöveg értelme talán ez lehet: a borral csúfolódás jár együtt, az italozással fecsegés (המְהָרְבֵּה, vö. Péld 7,1; 9,13), más szóval: a bor csúfolóvá tesz, az ital fecsegőssé. Ha ez igaz, nem sokat segít, ha ezt a szöveget átvisszük Hab 2,5 kontextusába, mert a בּוֹגֵד הַיַּיִן értelemszerűen ezt a gondolatot eredményezné: a bor csalóvá tesz, a borral csalás jár együtt. Prinsloo emellett olyan szövegekkel is kapcsolatba hozná Hab 2,5 gondolatát, ahol a JHVH haragjának poharát a babiloni impérium tartja kezében (Jer 25,15–16; 50,7–8; Ézs 51,23), ahol erre a következtetésre jut: „a nagyhatalmak által mások ellen elkövetett erőszak (amelyet metaforikusan a habzó borral töltött serleg ábrázol), ellenük fordul”. Világos viszont, hogy mind ‘a bor csaló’, mind ‘a bor megcsal’ távol áll a bibliai serlegmetafora sajátos értelmezésétől. Vö. ezzel szemben Hab 2,15–16!

⁴⁰ Vö. H. G. LIDDELL – R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996, 929.

⁴¹ J. F. SCHLEUSNER, *Novus Thesaurus Philologico-Criticus*, ii. London, 1822. Vö. BROWNLEE, *The Text of Habakkuk*, 46.

⁴² JOSEPH ZIEGLER, Konjektur oder überlieferte Lesart? Zu Hab 2,5 κατωιωμένος] κατοιόμενος, *Biblica* 33 (1952), 366–370.

⁴³ Így szerepel ez a BHS3 kritikai apparátusában is, s a Septuaginta-fordítások

úgy tekintenek, mint amely – ha figyelembe vesszük a görög verzió szövegtörténeti szempontjait – végső soron a masszoréta szöveget támogatja.

Azonban a görög szöveg módosítására vonatkozó érvét Ziegler kizárólag a masszoretikus בֹּר 'bor' formával indokolja.⁴⁴ Az, hogy a κατοινωμένος 'ittas' olvasat nem minden további nélkül fedi a héber בֹּר 'bor' jelentését,⁴⁵ látszólag nem zavarta sem őt, sem más magyarázót. Ennél súlyosabb gondot jelent viszont az, hogy a Septuaginta kézírataiban egységesen a [δ] κατοιόμενος 'beképzelt'⁴⁶ forma jelenik meg. A kéziratok mellett ezt az olvasatot erősítik a Septuaginta leányfordításai is.⁴⁷ Vajon tényleg korai görög szövegromlásról van szó, vagy valóban a masszoréta hagyománytól eltérő olvasatról? Mennyiben egyedi a κατοιόμενος 'beképzelt' olvasat, amit a Septuagintában találunk, és kapcsolatba hozható-e a masszoréta szöveggel?

Mielőtt erre a kérdésre kitérnék, a Habakuk pešer vonatkozó passzusát vizsgálom meg, amely a felvetett kérdéseket közvetlenül érinti. Ahogy a fenti táblázatban hivatkoztam rá, 1QpHab 8,3 Habakuk idézetében a הוֹן יִבְגֹּד 'a vagyon meg-

közül ezt a vonalat követi a *Septuaginta Deutsch* is (1204.).

⁴⁴ Vö. ZIEGLER, Konjektur, 368. Furcsának tűnik ugyanakkor, hogy egy olyan görög kifejezést, amely LIDDELL–SCOTT szerint Hab 2,5 mellett mindössze egyszer jelenik meg, de ennek ellenére következetesen jelen van a LXX szövegtörténetében, másodlagosnak tekint a jóval ismertebb κατοινωμένος 'részeg' olvasattal szemben. Ez a megközelítés a szövegkritikai módszertan szempontjából sem indokolt (lectio difficilior), és nem elfogadható (vö. Van der Woude, *Habakuk*, 145 is).

⁴⁵ Vö. M. Th. HOUTSMA, Habakuk 2,4 en 5, *Theologisch Tijdschrift* 19 (1885), 182. Hasonlóképpen Segert, *apud* BROWNLEE, *The Text of Habakkuk*, 46.

⁴⁶ Vö. LIDDELL–SCOTT, *Lexicon*, 929, κατοίωμαi 'beképzeltnek lenni'. A LXX-ban ez hapax legomenon, mint ahogy az ennek alapját képező héber is egy egzotikus kifejezés, mint látni fogjuk.

⁴⁷ A leányfordítások közül egyértelműen ebbe az irányba mutat a Vetus Latina: ille vero qui praesumit et contumax est 'sőt ő, aki gőgös és kemény nyakú'.

csal' frázis jelenik meg. A Hab 2,5–6 szövegrészhez, a bibliai idézet után a szerző a következő pešert, magyarázatot fűzi:

Magyarázata: a gonosz papra vonatkozik, aki az igaz névről neveztetett hivatalba állásának kezdetén. De amint uralomra jutott Izraelben, felfuvalkodott a szíve, és elhagyta Istent és hűtlen lett (וּבְגֹד[וֹ]) a parancsolatokhoz a vagyon (הוֹן) miatt. És kifosztotta és összegyűjtötte a törvényszegő emberek vagyonát (הוֹן), akik Isten ellen lázadtak. És a népek vagyonát (הוֹן) elvette, hogy gyarapítsa magán a bűn terhét.⁴⁸ Vétket és az ut[álat]osságok útjait cselekedte a bűn minden szennyével. (1QpHab 8,8–13)

Az világos, hogy a Habakuk pešer a הוֹן 'vaygon' gondolatot látja Hab 2,5 szövegében, és mintegy kulcsfogalomként nem kevesebb, mint három alkalommal veszi fel ezt a képzetet a magyarázatba is. A הוֹן a gonoszt jelképező személy pénzességével áll kapcsolatban.⁴⁹ De hogy jön ide a הוֹן? Van olyan magyarázat, mely szerint הוֹן 'vaygon' olvasat a Habakuk pešer szerzőjének a találmánya, aki önkényesen módosít egyébként általa is ismert הַיִּין verziót, azért, hogy a qumráni közösség jól ismert vagyonellenességét bevihesse a magyarázatba.⁵⁰ Ez az érvelés viszont alapvetően idegen a tekercs hermeneutikájától. Nem bizonyítható az, hogy a szerző teológiai indokkal módosított volna szöveget, illetve hogy egy sajá-

⁴⁸ A magyarázatban a Hab 2,5dg sajátos értelmezése rejlik. A Seol által 'összegyűjtött' (קִבֵּץ) népek és a gonosz pap által összeharácsolt erőszakos emberektől származó vagyon, illetve a népek összegyűjtése és a vagyon halmozása (הַיִּין) között párhuzamot lát a pešer szerzője.

⁴⁹ Ez a motívum a pešer részben többször is visszatér. Vö. 1QpHab 9,5–6.

⁵⁰ Így vélekedik pl. KOMORÓCZY, *Kiáltó szó*, 169, 42. j.

tos koncepciót az alapszövegtől eltérő verzióra épített volna fel.⁵¹ A הוּן olvasat tehát minden bizonnyal ott szerepelt a pešer által használt eredeti Habakuk-kéziratban is, innen került át a magyarázatba.

Komoly okaink vannak azt feltételezni, hogy a Septuaginta szerinti eredeti *κατοιόμενος* ‘beképzelt’ fordítás mögött is a qumránihoz formailag hasonló héber ősverzió állhatott. M. Th. Houtsma már jóval a qumráni szövegek felfedezése előtt, egy 1885-ben megjelent rövid tanulmányában amellet érvelt, hogy a görög *κατοιόμενος* tulajdonképpen a héber הוּן (vagy הוּן) ‘beképzelt, kevés’ kifejezésre vezethető vissza.⁵²

Szövegromlásról tehát nem a görög, hanem inkább a héber

⁵¹ Érdekes lehet itt két másik idézetre hivatkozni. Hab 2,16 MSZ-nek problémás הוּן formája helyén 1QpHab idézetében a והרעל ‘és tántorogj’ formát találjuk (valószínűleg ez utóbbi olvasatot követi a LXX, Pes. és Vulg. is; vö. Zsolt 60,5, הוּן ‘bóditó bor’). Hogy ez téves betűcsere volt-e, vagy a szöveg szándékos korrigálása, nem egyértelmű. Az viszont fontos, hogy a magyarázat rendjén 1QpHab 11,12–14 nem a saját והרעל olvasatát követi, hanem a masszoréta szövegből ismert הוּן formát magyarázza. Egy másik érdekes példa Hab 1,3, ahol a MSZ-ben a הוּן ‘szemléled a nyomort’ sor jelenik meg. 1QpHab 1,5 is ezt a szövegformát veszi át, [ויע]מלן [ת]ביט, de 1QpHab 1,6, a hozzá fűzött magyarázatban már ezt olvassuk: [פשו על אשר הביט] אל בעשק ויעל: [magyarázata: azokra vonatkozik, akik szemlélik] az elnyomást és engedetlenséget’. A magyarázat rövidege miatt kevés az információnk ahhoz, hogy megállapítsuk: egymás szinonimáinak tekintette-e az הוּן / מעל / מעל / מעל szavakat, vagy egyszerűen téves betűcsere történt. Mindenesetre itt is világos, akárcsak a korábbi példánál, hogy nem bánik könnyelműen az eredeti szöveggel. Jonathan D. H. Norton azon a véleményen van, hogy a pešer szerzője ismerhetett több olvasatot is (*Contours in the Text. Textual Variation in the Writings of Paul, Josephus and the Yahad*. Library of New Testament Studies 430. London: T&T Clark, 2011, 54–55), de nem tartom valószínűnek, hogy ez rejlene a variánsok mögött.

⁵² Houtsma, Habakuk 2,4 en 5, 182. A *qattāl* formájú névszók lehetnek főnevek (הוּן, הוּן) vagy melléknevek (הוּן) is. Lásd Paul Joüon–Takamitsu Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*. Subsidia Biblica 14. Roma: Pontificio Istituto Biblico, 1993, §88H a. A הוּן (*hapax legomenon*, akárcsak a felírandó látomás korábbi sorában, Hab 2,4-ben megjelenő הוּן). Habakuk könyve kimondottan kedveli a ritka kifejezéseket vagy az ismert kifejezések sajátos jelentésárnyalatait. A Hab 2,5b-ben megjelenő הוּן is még csak egyszer fordul elő (Péld 21,24), és szintén *hapax legomenon* a 2,5b הוּן igéje is.

vonalon kell beszélünk:⁵³ הוּן (הִין) > הִין.

Ugyancsak Houtsma hívta fel a figyelmet arra is, hogy a הוּן > הִין (הִין) emendáció révén Hab 2,5a héber szövege nemcsak a Septuaginta (és 1QpHab) összefüggésében nyer értelmet, hanem a héber szöveg konkrét kontextusában is, különösen a Hab 2,4a sokat vitatott עֲפֻלָּה szavával összefüggésben.⁵⁴ Az אַף כִּי kötőszó fentebb javasolt ‘sőt, mi több’ értelmezése Hab 2,4 és 5 között olyan logikai kapcsolatot hoz létre, amely azt sugallja, hogy a 4. versben található עֲפֻלָּה és az ötödik versben megjelenő הוּן (הִין) egymással összefüggésben áll.

Az עֲפֻלָּה törzs mindössze egyszer jelenik meg, hif. igei formában Num 14,44-ben. Feltűnő módon e vers Deut 1,41-ben olvasható újraelbeszélésében a szerző az ugyancsak egyszeri הוּן (הִין) hif. igét használja az עֲפֻלָּה ige szinonimájaként.

Num 14,44

De gőgösen felmentek a hegy וַיַּעֲפֻלּוּ לְעֻלּוֹת אֶל־רֶאֶשׁ הַהָרִים
tetejére

Deut 1,41

De dölyfösen felmentek a וַתִּהְיוּ לְעֻלּוֹת הַהָרִים:
hegyre

Mindkét szöveg hasonló mondattani konstrukciót követ.

⁵³ Vö. még BROWNLEE, *The Text of Habakkuk*, 45–46. Meglepő viszont, hogy a későbbi exegetikai irodalom ennek ellenére szkeptikusan kezeli a κατοίόμενος < הוּן derivációt, illetve a LXX és 1QpHab közötti összefüggést. Így pl. J. A. Emerton, *The Textual and Linguistic Problems of Habakkuk ii.4-5*, *JTS* 28 (1977), 1–2. A LXX és 1QpHab olvasatait már egyazon variánsra vezeti vissza a *Biblia Hebraica Quinta* kritikai apparátusa.

⁵⁴ HOUTSMA, *Habakuk 2,4 en 5*, 182.

A hif. igék a cselekvés módját jelölik, amelyhez a ל + inf. cstr. kapcsolódik, s ahol az inf. cstr. arra a konkrét cselekedetre utal, amelyben az első állítmány nyilvánvalóvá válik.⁵⁵ Van még egy harmadik utalás is ugyanerre a mozzanatra Deut 1,41 közvetlen kontextusában, a 43. versben:

Deut 1,43

De kevélyen felmentetek a :וַתִּזְדוּ וַתַּעֲלוּ הַהָרָה:
hegyre

Ha ezeket az evidenciákat egymás mellé helyezzük, azt látjuk, hogy a ritka עפל és הון (הין), illetve a valamivel gyakoribb זיד kifejezéseket egymás szinonimáiként használják a héber szerzők.⁵⁶ Az említett זיד derivátuma, זד 'kevély' pedig a maga rendjén a Hab 2,5b-ben megjelenő יהיר rokonszavaként ismert (vö. Péld 21,24).

Nem tartom kizártnak azt sem, hogy az 1QpHab 8,3–11 és a Septuaginta által vázolt irányba mutat a Pesitta is. A Pesitta szövegét a magyarázók általában úgy értelmezik, hogy az teljesen elhagyja a kérdéses *ואף כִּי־הֵיִן* verssort.⁵⁷ Ez viszont korántsem ennyire egyértelmű. A wgr' mrh' wy'n 'és a dölýfös és falánk férfi' frázisban a mrh' bizonyára a héber בוגד megfelelője (vö. Pes. Hab 1,5.13). Kérdés viszont, hogy mire vonatkozik a y'n 'falánk'. A magyarázók általában úgy vélik, hogy a

⁵⁵ Az ige + ל + inf. cstr. mondattani szerkezetéhez lásd Joüon-Muraoka, *Grammar*, §124o.

⁵⁶ Deut 1,43-ban az előbbi két hif. wayyiqtol + ל + hif. inf. cstr. kapcsolat helyett az azzal szemantikailag egyenértékű (vö. JOÜON-MURAOKA, *Grammaar*, §124o) hif. wayyiqtol + qal. wayyiqtol szerkezetet találjuk.

⁵⁷ Mark SEBÖK, *Die syriscbe Übersetzung der zwölf kleinen Propheten und ihr Verhältnis zu dem massoretischen Text und zu den älteren Übersetzungen, namentlich den LXX und dem Targum*, Breslau: Preuss und Jünger, 1887, 61.

wy'n' a יהיר 'kevény' szír fordítása.⁵⁸ Ez a következtetés viszont, amely pusztán a három kifejezés egymás utáni sorrendjére alapoz, nem magától értetődő.⁵⁹ A héber יהיר szót egyetlen másik előfordulási helyén, Péld 21,24-ben, a Pesitta nem fordítja le.⁶⁰ Nem kizárt, hogy a szír fordítók valójában nem ismerték az amúgy tényleg egzotikus יהיר héber terminust. Valószínűbbnek tartom tehát, hogy a wy'n' Hab 2,5-ben nem a יהיר szót fordítja, hanem a héber היין* valamilyen variációjával áll kapcsolatban. A y'n' lehetne a héber היין megfelelője, amelynél a szír fordító a héberhez hasonló hangzású szír kifejezést választott.⁶¹ De ennél meggyőzőbbnek tűnik számomra, hogy a y'n' 'falánk' gondolatot a szír szerző az általa fordított héber szövegben fellelt הון héber variáns alapján választotta.⁶²

Arra vonatkozóan, hogy a הון kapcsolatba hozható a falánksággal, elégedetlenséggel, Péld 30,15–16 konkrét példát szolgáltat:

Péld 30,15–16

A piócának két lánya van: adj, בָּנוֹת הַבַּיִת | שְׁתֵּי בָנוֹת הַבַּיִת |
adj!

⁵⁸ BROCKELMANN, *Lexicon syriacum*, 305; SEBÖK, *Syrische Übersetzung*, 61; EMERTON, Habakkuk II. 4–5, 1; *Biblia Hebraica Quinta*, 95.

⁵⁹ A szír szöveg láthatóan már eleve felborítja a sorrendet azáltal, hogy a héber בָּרַךְ megfelelőjét (*gbr'*) a mondat elejére teszi.

⁶⁰ Az 'šyn 'erőszakos' kifejezés héber megfelelője itt nem a יהיר, hanem a לָן. Lásd Pes. Péld 19,29; 20,1.

⁶¹ Vö. fentebb 2,4 עפלה < עולה. A hasonló hangzású szavakkal való fordítás technikájához a Pesitta szövegében, lásd SEBÖK, *Syrische Übersetzung*, 5. A kifejezés lehetne a Pesittán belüli szövegromlás eredménye is (wy'n' < wyyn'), de a jelenlegi szír mondat szerkezetben ez nem vezetne értelmes gondolathoz.

⁶² Megjegyzendő viszont, hogy a Pesitta ezen a ponton eltér a görög fordítás הון-értelmezésétől (ti. 'beképzelt'). Ha abból indulunk ki, hogy a Pesitta ismerte a Septuaginta szövegét, de ennek ellenére más fordításhoz jutott, akkor még erősebb ennek a verzióknak az önálló tanúságértéke.

Ez a három nem lakik jól,
sőt négy nem mondja: elég!
Seol és a bezárt méh,
a föld, mely nem lakik jól vízzel,
és a tűz nem mondja: elég!

שְׁלוֹשׁ הַנָּה לֹא תִשְׁבְּעֶנָּה
אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוּן;
שְׂאוֹל וְנִטְוֶר רָחַם
אָרֶץ לֹא־שָׁבְעָה מֵיִם
אֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוּן;

Nem kell különösebb fantázia ahhoz, hogy belássuk, miért találta alkalmasnak a szír fordító a *y'n* 'falánk' fordítást Hab 2,5 kontextusában. Az a szereplő, aki a próféciában megjelenik, a seolhoz hasonló falánk, soha jól nem lakó. Érdemes megjegyezni, hogy Péld 28,25-ben, azon kevés helyek egyikén, ahol a *y'n* szír kifejezés megjelenik az Ószövetségben,⁶³ a *gbr'y'n* a héber רָחַב־נֶפֶשׁ 'széles torkú' fordítása. A két héber szó hasonló kombinációja előjön Hab 2,5c-ben is: הַרְחִיב כְּשְׂאוֹל נִפְתָּה 'szélesre nyitja torkát, mint Seol'.

Összefoglalásképpen azt mondhatjuk, hogy a Septuaginta eredeti κατοιόμενος 'beképzelt' fordítása, a Habakuk pešer הוּן 'vagyon' olvasata és feltehetően a Pesitta *y'n* 'falánk' fordítása is egyaránt a masszoréta szövegtől eltérő הוּן formára vezethető vissza. Ha pedig három egymástól különböző hagyomány és különböző értelmezés ugyanarra a következtetésre juttat, akkor ez komoly jelzés, hogy ezt a variánst kell eredetinek tekintenünk a masszoréta szöveggel szemben.

A הוּן szó vokalizációja és így értelmezése továbbra is kérdés marad Habakuk szövegében. 1QpHab (vö. a Pesitta) a הוּן 'vagyon, bőség' variánst részesíti előnyben, amely Hab 2,5-t elsősorban az 5c-f és 6. versek összefüggésében magyarázza.

⁶³ Lásd még Ézs 56,11; Sir 31,20. Péld 28,25-ben a Targum is így fordít. Vö. J. LEVY, *Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim und einen grossen Theil der rabbinischen Schrifttums*. Leipzig: Gustav Engel, 1866, 340.

Hab 2,5a-b ezzel a vokalizációval így fordítható:

Sőt, a vagyon csaló,
a férfi kevély és nem dicsőítették meg (?).⁶⁴

Bár a két mondatrésznek külön van értelme, a teljes frázis bizonyos mértékig mégis érthetetlenül cseng a versen belül.⁶⁵ A Septuaginta alapján rekonstruált הַן (vagy הֵן) ‘beképzelt, kevély’ változat viszont jól illeszkedik mind Hab 2,5b, mind Hab 2,4a összefüggésébe (lásd a fentebb említett הון és עַפְלִי igék szinonim kapcsolatát).

Persze nem kell teljesen kizárnunk azt a lehetőséget sem, hogy a prófécia szerzője eljátszik a héber הון szó *többértelműségével*. Ha figyelembe vesszük, hogy a הון az eredeti szövegben vokalizáció nélkül jelent meg, illetve ha számolunk Habakuk próféciajának a bevezetőben említett sajátos nyelvi játszmaival, ez a gondolat egyáltalán nem tűnik valószínűtlennek. A הון-hoz kapcsolódó meglegedés/elégedetlenség konnotáció, amelyről fentebb már szó volt, a következő verssorok, Hab 2,5c-f központi mondanivalója. Ez esetben a הון a maga kettős olvasatával a bibliai költészetben is jól ismert Janus-parallelizmus egy további példája lehet.⁶⁶

⁶⁴ A הון ‘vagyon’ olvasatot követik többen is a modern fordítások közül. A Káldi Neo-Vulgáta (1997) így fordít: ‘Bizony, a gazdagság rászedi a kevély embert, többé nem lesz nyugta.’ Ez a fordítás sajátos sortördelést használ. A Szent István Társulat bibliafordítása (2003) így hangzik: ‘Bizony, a gazdagság hűtlen! Eszét veszti, és többé nem nyugszik.’ Ez a variáció, amelyből furcsamód elmaradt a héber הון szó, értelmetlen mondatot eredményez. Vö. Roberts, *Habakkuk*, 113.

⁶⁵ Épp az a tény, hogy a Habakuk pešer szerzője a kontextustól idegen jelentéssel próbálja értelmezni a héber szöveget, amellet tanúskodik, hogy a הון olvasat valóban eredeti, nem a kézirat szerzőjének sajátos módosítása. Ugyanezt látjuk ott is, ahol a pešer az עַפְלִי kifejezést tartalmazó 4a verset magyarázza, miközben a szó jelentése számára láthatóan idegen marad.

⁶⁶ A „kétarcú” Janus-parallelizmus sajátossága, hogy egy költői metafora egyik jelentésármialata egy megelőző verssorral, másik pedig egy következő verssorral kapcsolja össze az illető metaforát. A Janus-parallelizmus jelenségéhez általában lásd pl. D. Yellin, משנה ההרואה בתנך, *Tarbiz* 1 (1929), 1–17; Cyrus H. GORDON,

Ennek értelmében a masszoréta szövegből ismert הִיָּה formát mindenképp másodlagos vokalizációnak kell tekintenünk. Tegyük hozzá ehhez azt is, hogy a mássalhangzós הִיָּה írásmódban duplikált י nem feltétlenül hibás. Vannak korai paleografiai adataink arra vonatkozóan, hogy bizonyos hagyományban a mássalhangzó értékű י , illetve י betűket adott esetben י / י kettőzött betűkkel írták, akár reduplikációt fejezett ki, akár nem.⁶⁷ A הִיָּה mássalhangzós forma viszont könnyen félreérthető. A későbbi masszoréta vokalizáció pedig a szemantikailag kevésbé valószínű opciót kanonizálta.

Mindenesetre, ami Hab 2,2–4 értelmezését illeti, Houtsma véleményétől eltérően, aki a הִיָּה (vagy הִיָּה) olvasatra először hívta fel a figyelmet, illetve Hab 2,4–5ab hagyományos értelmezésétől eltérően úgy gondolom, hogy mondattani szempontból ezekben a frázisokban állítmánnyal nem rendelkező mondatokat kell keresnünk.⁶⁸ A perikópát tágabb összefüggésben úgy olvasom, hogy e verssorok csupán bemutatják

New Directions, *BASP* 15 (1978), 59; Wilfred G. E. WATSON, *Classical Hebrew Poetry. A Guide to Its Techniques*, JSOT Supplement Series 26. Sheffield: JSOT Press, 1984, 159; Scott B. NOEGEL, Janus Parallelism in Job and Its Literary Significance, *JBL* 115 (1996), 313–320; Idem, *Janus Parallelism in the Book of Job*, JSOT Supplement Series 223, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996. Habakuk könyvében azonosított példákhoz, lásd David Toshio TSUMURA, Polysemy and Parallelism in Hab 1,8–9, *ZAW* 120 (2008), 194–203; Idem, Janus Parallelism in Hab. III 4, *VT IOSOT* (2013), 113–116.

⁶⁷ Vö. pl. Ézs 54,11 ענייה (1QIsa^a) és ענייה (MSZ); 1QpHab 11,2 היים; m. Ber. 6,1 היירקה; 4Q219 i 12 ויצויה (esz. 3 hn + szuff.); Ézs 58,9 תשווע (1QIsa^b) és תשווע (MSZ). A kérdéshez lásd részletesen Eric D. REYMOND, *Qumran Hebrew. An Overview of Orthography, Phonology, and Morphology*. Resources for Biblical Study 76. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2014, 61–63.

⁶⁸ Houtsma így fordította a szöveget:

Ziet den opgeblazene,
zijne ziel is niet recht in hem,
en den rechtvardige,
in zijn geloof leeft hij.
Ja de trotsaard en rover
is een pronker zonder bestand.

Nézd a felfuvalkodottat,
az ő lelke nem igaz benne,
és az igazat,
az ő hite által él ő.
Igen, a döllyfös és rabló
egy díszelő, aki nem marad meg.

(mintegy megszólításszerűen) azokat a címzetteket, akikről a Habakuk által feljegyzett prófécia további része szólni fog.⁶⁹ Hab 2,4–5ab sorokat ennek megfelelően így fordítom:

Íme ő, akiben felfuvalkodott [nem egyenes] a lélek,
és az igaz, aki hűsége által él!
Sőt,⁷⁰ a dölyfös és csaló,⁷¹
a kevély, de meg nem dicsőülő⁷² hős!

⁶⁹ Hab 2 kapcsán már régóta hosszú vita folyik arról, hogy pontosan miben állt az a prófécia, amit Hab 2,2–3 szerint a prófétának fel kellett írnia táblákra. Luther szerint a 3–4. versek tartalmazzák a látomást (Martin LUTHER, *Die Auslegungen von Jona und Habakuk*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1983, 176). Még gyakrabban csak a Hab 2,4-et tekintik a felírandó orákulum szövegének. Pl. Kálvin itt a תַּבְּלוֹת 'táblák' többes számú formából arra következtet, hogy a 4a sort tartalmazta egyik tábla, a 4b sort a másik (Guilielmus BAUM, Duardus CUNITZ, Eduardus REUSS (szerk.), *Joannis Calvinii opera quae supersunt omnia*, 43. kötet (Corpus Reformatorum, 71). BRUNSVIGAE: C. A. Schwetschke et Filium, 1890, 529). Értelmezésem szerint Hab 2,2-ben mind a תַּבְּלוֹת többes számú forma, mind az a tény, hogy nem csupán a próféciát kellett felírni, hanem annak értelmezését is (vö. אָרְרָא!), azt jelzi, hogy egy hosszabb szövegre kell gondolnunk.

⁷⁰ A ׀ kötőszó kétségtelenül azt jelzi, hogy a 4. és 5. vers között valamilyen kapcsolat van, tehát az 5. verset nem lehet függetleníteni a megelőző sortól. Nem lehet kizárni, hogy itt a Hab 2,2 utasítását folytatja a szöveg, vagyis: '(Írd fel:) A mondat (Hab 2,4); ׀ ׀ ׀ (és azt is írd fel, hogy:) B mondat (Hab 2,5).

⁷¹ A versornak ez az értelmezése a LXX alapján rekonstruált ׀׀ gondolatmenet követi. Ha a Janus-parallelizmus mentén gondolkodunk, akkor a másik említett opcióval is számolnunk kell. (Nyilván a héber szójátékot lehetetlen közvetlenül áthozni a magyar nyelvbe.) A בַּגְּדָה part. forma, amelyet a fenti fordításban nem állítmányként (az Ószövetségben egyszer Ézs 21,2), hanem – mint általában (mintegy 22x, pl. Zsolt 25,3; Péld 22,12; Ézs 24,16; 33,1) – névszóként olvasok (implicit kötőszóval, vö. LXX). IQpHab idézetében található יַבְגָּד yiqtol forma meglátásom szerint nem egy másik héber szöveget feltételez (amit esetleg a LXX kötőszavával is összekapcsolható lenne), hanem a qumráni szerző kontextusfüggő változtatása lehet (akárcsak a LXX). A בַּגְּדָה part. formát látszólag a pešer szerzője is alkalmatlannak találta arra, hogy állítmányi szerepet töltsön be a jelenlegi kontextusban.

⁷² A בַּגְּדָה לֹא־ ugyancsak szokatlan kifejezés. A mássalhangzós szöveg módosítására viszont aligha van indok és szükség. A בַּגְּדָה ige Ex 15,2-ben hif. formában a dicsőít' (pontosabban: 'azt cselekszi, hogy magasztossá legyen') jelentéssel fordul elő (||רַמְּסָה||; vö. még בַּגְּדָה Ezék 7,11). Itt valószínűleg az alaptörzs ('magasztosnak lenni') passzív, nif. formájára kell gondolni: בַּגְּדָה לֹא־. A Vulg. *non decorabitur* és Aquila ὠραιωθήσεται (vö. Fields, *Origenis Hexaplorum*, 2.1005) fordítása mögött talán az אִרְרָא / אִרְרָא 'szépnék, kívánatosnak lenni' igével való összekapcsolás rejlik.

Aki (vagy: mert) szélesre nyitja torkát, mint Seol (...)

A Habakuk által felírt prófécia csak a 2,6c-től kezdődően tartalmazza az átvett kijelentés tulajdonképpeni, tényszerű ítélethirdetéseit.

Az itt tárgyalt példák vélhetően világossá teszik azt, hogy az eltérő szöveghagyományok mérlegelése és értékelése meglehetősen komplex feladat. Az elemzés rávilágított arra, hogy a Septuaginta néhány esetben nagy valószínűséggel közelebb segít a prófécia eredeti szándékához, mint a masszoréta hagyományozás révén ránk maradt szöveg. Különösen nagy esély van erre ott, ahol ezt eltérő keletkezési háttérű tradíciók, mint a Habakuk pešer vagy akár a Pesitta, ugyanazt a héber összöveget feltételezik. Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy ennek a szövegtörténeti mérlegelésnek egyértelmű szemantikai és exegetikai következményei vannak. Hab 1,5 és 2,5 ősi formájának a tisztázása nemcsak szűkebb értelemben véve e két vers mondanivalóját teszi világosabbá, hanem alapvetően meghatározza Habakuk egész könyvének értelmezését.